

Vuorotellen yhteiseksi tehden – Kielikäsitteet ja sanojen merkitys toimivan yhdessä tekemisen perustana

Suomen kielen ja viestinnän yliopettaja Pasi Lankinen, Pasi.Lankinen@metropolia.fi

Vuorovaikutuksen vierasperäinen vastine kommunikaatio tarkoittaa yhdessä tekemisen lähtökohtaa – ja suomenkielinen ilmaisu sitä, miten yhteiseksi tekeminen käytännössä toteutuu. Sanoihin kätkeytyy vahva eettinen viite: sanojen tarkoittaman toiminnan ideaali merkitys. On kuitenkin paljon tilanteita, jotka eivät ole kommunikaatiota tai vuorovaikutusta, vaikka niitä siksi kutsutaan.

Tarkastelen, miten löytää sellaisia yhdessä tekemisen periaatteita, joiden avulla kommunikaatio ja vuorovaikutus sekä keskustelu ja dialogi mahdollistuvat vaikkapa eri alojen asiantuntijoiden välillä. Hyvän yhteistoiminnan perusteita etsiskelen pohtimalla Aristoteleen hyve-etiikan perusajatuksia, vapaan keskustelun ilmiötä, H. P. Griceen keskustelumaksiimeja ja Jürgen Habermasin herruudettoman dialogin ideaa. Lopuksi hahmottelen näkemystä tavoiteltavasta kommunikaation hyveestä sekä ihmisten välistä vuorovaikutusta haittaavista paheista.

Asiasanat: vuorovaikutus, kommunikaatio, keskustelu, dialogi, nimeäminen, hyve, pahe, kohtaamistahto

*

Markku Envall kirjoittaa aforismissaan, että sujuvasti puhuvien ihmisten ajatukset ovat latteita, kun taas omaperäisten ajatusten esittäjä takeltelee. Kieli antautuu Envallin mukaan vastarinnatta vain ajatuksille, jotka se tuntee ennestään, ja asettuu tottumuksesta niiden muotoon – siitä latteus. Takeltelu puolestaan on sitä vastarintaa, jota kieli tekee uuden ajatuksen syntyessä: "Ajatus takoo kieltä kuin taltta kiveä." (1983, 61.)

Väite on kärjistetty, niin kuin aforismikirjallisuudessa on tapana, mutta entäpä jos Envallin näkemys pitääkin paikkansa. Mitä näkemys merkitsee, jos pohditaan eri ammattialojen välistä yhteistyötä ja monialaista toimintaa kielen käytön kannalta? Miten asiantuntijat viestivät keskenään? Minkälaista on innovatiivisen vuorovaikutuksen etiikka?

Ihmiset elävät kukin omassa elämis- ja elämysmaailmassaan. Heillä ei voi olla täysin samanlaisia kokemuksia ja käsityksiä mistään asiasta, mutta muun muassa yhdessä tekeminen edellyttää, että näin ikään kuin olisi, että ikään kuin puhuisimme samaa kieltä ja ymmärtäisimme sitä samalla tavalla. Kieli on pakostakin luonteeltaan tyyppitelevä ja epätarkka. Jos jokaista ainutlaatuisesta tilannetta varten tulisi kehittää uusi, ainutkertainen ja mahdollisimman tarkasti asiointilaa kuvaava kielellinen ilmaisu, ihmisten välinen viestintä päättyisi umpikujaan kielellisten varianttien lisääntyessä räjähdysmäisesti. On siis vain tyydyttävä siihen ainoaan toimivaksi havaittuun keinoon, joka meillä on yhteisten ajatusten ja kokemusten välittämiseen, ja yritettävä käyttää sitä jotakuinkin tyydyttävästi.

Keskeinen yleisinhimillinen haaste nykyisessä informaatioähkäyisessä maailmassa lienee se, miten kielen tehtävä ja sanojen merkitys valjastetaan yhdessä tekemisen edesauttamiseksi parhaalla mahdollisella tavalla – tai ainakin niin, että se onnistuu edes jollakin tavalla. Ei ole samantekevää, minkälainen kielikäsite ja sanankäyttö valitaan yhteisen tekemisen perustaksi. Kyse on eettisestä valinnasta, jolla on seurauksensa.

Kommunikaation kaksi puolta

Yhdessä tekemisen onnistuminen perustuu ihmisten väliseen toimintaan, jota kutsutaan usein kommunikaatioksi, ja edelleen hieman tarkentaen keskusteluksi, vuorovaikutukseksi tai dialogiksi. Jokainen edellä mainittu, ihmisten yhteistoimintaa edesauttavaksi arvioitu toiminnan muoto on lähemmin tarkasteltuna eettisesti vahvasti latautunut. Sanojen alkuperän tutkimuksen, etymologian, avulla voidaan pureutua sanoihin sisältyviin merkityksiin ja nostaa esille piirteitä, joiden kautta on mahdollista löytää näkökulmia edellä esitellyn inhimillisen toiminnan hahmottamiseksi.

Sanassa *kommunikaatio* yhdistyy kaksi elementtiä, jotka kertovat merkitysten ja sanojen suhteesta toisiinsa. Samalla niiden voidaan katsoa heijastelevan kahta erilaista käsitystä siitä, miten kieli toimii ihmisten välisten suhteiden ylläpitäjänä ja muotoajana. Kommunikaatioon sisältyvä latinan kielen sana *munus* ('lahja, sitoumus') rinnastuu oikeastaan perinteiseen käsitykseen kielestä merkitysvarantona. Käsitys perustuu siihen lähtökohtaan, että merkitys on sanan ominaisuus. Sanat ovat ikään kuin säiliöitä, joihin merkitys pakataan ja lähetetään pullopostin tavoin vastaanottajille sellaisenaan siemaistavaksi. Asiantuntijat jos ketkä ovat hyviä omien merkitystensä pakkaamisessa ja niiden lahjoittamisessa eteenpäin vaikkapa luentotilaisuudessa – ja vieläpä ilman vastalahjaa. Vaikka edellä esitelty ei eettisesti arveluttavaa olekaan, Envall kutsuu näitä ennalta mietittyjä ja kenties useaan otteeseen toistettuja ajatuksia aforismissaan latteuksiksi.

Kieli voidaan nähdä myös toisin kuin valmiiksi säiliöityjen merkitysten kokoelmana. Kognitiivisen kielikäsitteen mukaan merkitys ei ole kiinnittynyt sanoihin, vaan sanat ovat ärsykeitä, jotka vetävät merkityksen esiin vastaanottajasta kulloisessakin sanojen käyttöyhteydessä. Jälkimmäisessä kielinäkemässä korostuu kommunikaation toinen lähtökohta *communis* ('yhteinen, jakaa'). Merkitykset eivät ole pelkästään valmiiksi mietittyjä lahjoja, jotka otetaan vastaan sellaisenaan – tai jätetään vastaanottamatta – , vaan ne syntyvät kulloisenkin tilanteen ehdoilla. Tilanteessa merkitysten syntymiseen vaikuttavat muun muassa kielenkäyttäjien ja puhetilanteen taustat: tavoitteet, käsitkset puhujasta ja kuulijasta, tilanteen luonne, kommunikaation siihenastinen kulku ja niin edelleen. Kyse on siis enemmänkin ajattelusta kuin ajatusten esittämisestä ja vastaanottamisesta.

Säännöistäkö viis?

Suomen kielen sanan *keskustelu* alkuperä viittaa keskukseen ja keskikohtaan. Keskusteluksi kutsutussa tilanteessa tuodaan siis kielen avulla jotakin läsnä olevien ihmisten keskelle, kenties yhteisesti tarkasteltavaksi ja jaettavaksi. Sanan tausta muistuttaa yllättävästi Aristoteleen esittelemän hyve-etiikan lähtökohtaa. Aristoteleen mukaan onnellisuus perustuu sellaiseen tehtävään ja sen onnistuneeseen toteuttamiseen, joka on ominaista juuri ihmiselle, eli hyveeseen.

Hyveen toteuttaminen on Aristoteleen mukaan mahdollista vain yhteisössä. Hyveelle on ominaista keskiväli, paheelle puolestaan liiallisuus tai puutteellisuus. Kommunikaatiotoimintaan liittyy Aristoteleen esittelemistä hyveistä esimerkiksi ystävällisyys, jota ympäröivät paheet ovat mielitelevyys (liiallinen ystävällisyys) ja äreys (liian vähäinen ystävällisyys). Vastaavasti totuudellisuuden hyveen rinnalle asettuvat paheina kerskailevuus ja vaatimattomuus ja seurallisuuden hyveen rinnalle pellemäisyys ja jurous.

Pohdiskelen seuraavaksi Aristoteleen hengessä hieman irrotellen, mikä olisi sellainen ihmisten väliseen kommunikaatioon liittyvä hyve, joka edesauttaisi asiantuntijoiden välisen yhteistoiminnan toteutumista vaikkapa innovaatioiden luomisessa. Samalla mietin, minkälaiset paheet uhkaavat tukahduttaa kyseisen hyveen.

Hakulisen (1997: 35) mukaan vapaa keskustelu koostuu seuraavanlaisista ilmiöistä.

- Puhuja vaihtuu tai ainakin vaihdoksia tapahtuu.
- Useimmiten yksi puhuu kerrallaan.
- Päällekkäisyydet ovat yleisiä mutta kestävät lyhyeen.
- On yleistä, että siirtymä vuorosta toiseen tapahtuu sujuvasti.
- Vuorojen järjestys ja pituus vaihtelee.
- Keskustelun pituutta ei ole yleensä ennalta määrätty.
- Vuorojen sisältöä ei ole ennalta määrätty.
- Vuorojen jakautumista puhujien kesken ei ole ennalta määrätty.
- Puhe voi olla jatkuvaa tai katkeilla.
- Vuoroja jaetaan jonkinlaisten annostelutekniikoiden avulla.
- Erilaisia vuoron rakenneyksiköitä on käytössä keskustelun eri kohdissa.
- Häiriöitä ja rikkeitä, joita vuoronvaihdossa sattuu, voidaan keskustelun kuluessa oikaista.

Jos jotakin keskustelun osatekijää aletaan säädellä, kyseessä ei enää ole keskustelu vaan esimerkiksi väittely, neuvottelu, haastattelu tai kokous. Vapaan keskustelun elementit eivät vielä kerro paljoakaan keskustelun laadusta, eli siitä, onko kyseessä hyvä vai huono keskustelu tai keskustelu, jossa pyritään yhteisymmärrykseen vai vain hiljaisuuden torjuntaan. Edellä luetellut keskustelun elementit kertovat kuitenkin jotakin "keskelle tuomisen" keinoista ja mahdollisuuksista, mutta eivät välttämättä sen enempää keskustelun hyveellisyydestä, yhteistoiminnan aikaansaamisen eri puolista.

Yhteistoiminnan säätelyä keskusteluissa on esitelty muun muassa Paul Grice, jonka mukaan hyvä keskustelu rakentuu tiettyjen periaatteiden eli maksimien varaan. Maksimit kuvaavat sitä, miten kuulija rationaalisimmillaan olettaa puhujan suhtautuvan keskustelutilanteeseen, jotta kommunikaatio toimisi moitteettomasti.

– Laadun maksimit

Kerro vain se, mitä tiedät todeksi.

Älä kerro sellaisia asioita, jotka eivät ole luotettavia.

– Määrän maksimit

Kerro vain se, minkä koet tarpeelliseksi kyseisessä kommunikatiotilanteessa.

Älä kerro mitään ylimääräistä.

– Suhdemaksiimi

Kerro vain asioista, jotka liittyvät aiheeseen.

– Tavan maksimit

Älä esitä asioita monimutkaisesti tai moniselitteisesti.

Kerro lyhyesti ja selkeästi

Jos kaikki maksimit toteutuisivat niin kuin Grice esittää, keskusteluista kehittyisi epäilemättä ideaalisia tehokkuuden ilmentymiä, joita virtaviivaistamisen läpituokema länsimainen yhteiskunta voisi hyvinkin pitää toivottavana tapana kommunikoida. Tällöin voitaisiin kuitenkin menettää jotakin sellaista, joka odottaa esille tuloa maksimien reunalla jäävillä harmailla alueilla, vaikkapa vapaan assosioinnin rönsyissä. Gricen näkemys keskustelun maksimeista rakentuu sellaisen kielikäsityksen varaan, jonka mukaan on mahdollista ilmaista merkitykset yksiselitteisesti ja tarkasti, ja näin siitä puuttuu tyystin Envallin korostama ajattelua aikaan saavan takelutun mahdollisuus. Innovaatioiden synnyttämiseen Gricen maksimit tuntuvat sopivan huonosti.

Sen sijaan, että aletaan innovatiivisuuden nimissä luoda keskustelun kulkua ohjaavia sääntöjä, kommunikaation hyvettä voisi lähteä etsimään vuorovaikutuksen kautta.

Vaikutumisen ilo

Sanasta *vuorovaikutus* kuultaa vuorotellen vaikuttamisen merkitys. *Vuoro* kuvaa välttämätöntä osatekemistä jonkin kokonaistoiminnan aikaansaamiseksi, eli Kielitoimiston sanakirjan mukaan vuoro on "tilaisuus, ajankohta t. ajanjakso, jolloin jklla t. jllak on mahdollisuus t. velvollisuus jhk, joka jakautuu aikasuuksina kahden t. useamman osalle". *Vaikutus* puolestaan on johdos sanasta *vaikku* 'tarmo, voima; vaha, pihka'. Joidenkin näkemysten mukaan sanan *vaikku* taustalla olisi alun perin kantaskandinaavinen *kwaik(w)*-, joka on tarkoittanut 'tehdä eläväksi, sytyttää, herättää, yllyttää'. Merkitykseen liittyvät alun perin esimerkiksi pihkan lääkinälliset, hyväksi todetut ominaisuudet.

Vaikutus näyttäisi siis ainakin alun perin olleen merkitykseltään hyvinkin myönteinen asia, vaikka nykyään vaikutuskeinoja ja vaikuttamisyriytyksiä saatetaan pitää eettisesti epäilyttävinä. Upeimmillaan vuorovaikutus merkitsisi etymologian perusteella – ainakin periaatteessa – sitä, että kommunikaation osapuolet valavat toisiinsa tarmoa ja voimaa vuorotellen, tekevät toisensa eläväksi ja sytyttävät ajatuksia yhteistuumiin.

Yhteisen toiminnan perustana toimiva vuorovaikutus edellyttää joka tapauksessa pidättäytymistä suorista tai epäsuorista vaikuttamisyriytyksistä. Jürgen Habermasin mukaan yhteisen toiminnan vaatimuksena on yhteisymmärrys. Yhteisymmärryksen perustana puolestaan on yhteinen tieto, jota kommunikaation osapuolet pitävät pätevänä ja vastavuoroisesti sitovana. Tämä edellyttää Habermasin mielestä, että osapuolten tulkinnat tilanteesta osuvat jotakuinkin yksiin. Ulkoisesta tai jonkun osapuolen vaikutuksesta syntynyt yhteisymmärrys ei ole aidosti pätevää eikä osapuolia sitovaa eikä voi siten saada aikaan eettisesti kestäväällä pohjalla olevaa yhteistoimintaa. Tässä mielessä vaikutus on lähes synonyymi sanalla painostus.

Vuorovaikutus ehkäisee jo sanana yksipuolisen vaikutuksen. Vuorovaikutus toimii myös toisin päin. Ei riitä, vain *pidättäytytään vaikuttamasta* yksipuolisesti muihin. Tarvitaan myös aitoa *vaikuttumista* muiden näkemyksistä. Suvi-Tuuli Murumäki (2009) esittääkin, että toiminnassa ihmisyyhteisön jäsenenä tarvitaan kaikkia vaikuttamiseen liittyvän vuorovaikutusosaamisen ulottuvuuksia: ”kykyä vaikuttaa, kykyä havaita ja arvioida itseen kohdistuvaa vaikutusta, kykyä ymmärtää vaikuttamisen vuorovaikutusprosessia yhteisenä merkityksenantoprosessina sekä kykyä asettua dialogiin eli antautua yhteisen vaikuttamisen mahdollisuudelle”.

Molemminpuolisen vuorovaikutuksen hyväksyminen siis edeltää monissa yhteisissä eettisesti arvokkaimmaksi kommunikaation muodoksi katsotun dialogin mahdollisuutta.

Varrella merkitysten virran

Dialogi koostuu kreikan kielen sanoista *dia* 'läpi' ja *logos* 'tarkoitus, sana'. William Isaacs määrittelee dialogin "merkitysten virtaukseksi"; Envallin aforismin perusteella aito dialogi olisi siis takeltelua parhaimmillaan. Dialogissa toteutuu yhdessä ajattelu, mikä Isaacsin mukaan tarkoittaa muun muassa sitä, että kaikki kommunikaation osapuolet poistuvat tilanteesta uudistunein ajatuksin. Heidän tietonsa ja ennakkoluulonsa ovat asettuneet kommunikaatiotilanteen aikana uuteen järjestykseen.

Dialogi saattaa olla inhimillisistä kommunikaatiotilanteista vaikein. Ihmiset tulkitsevat maailmaa oman käsitejärjestelmänsä varassa jo oman mielenterveytensäkin vuoksi. Jokaisella on mielessään maailman hahmottamiseen tarkoitettu omien totuuksiensa kasauma ja vieläpä omat kriteerinsä totuudellisuuden arviointiin. Omien totuuksien tarjoaminen keskusteluun ainoana oikeina tai parhaina totuuksina saa monesti aikaan argumenttivyöryyn, jossa tavoit-

teena on puolustaa omia näkemyksiä muiden näkemyksiä vastaan – ja jopa saada muut omaksumaan omat näkemykset maailman hahmottamisen lähtökohdiksi. Vapaa keskustelu muuttuu näin suostutteluksi, väittelyksi tai inttämiseksi. Kummallista kyllä, argumentointitaitoa on totuttu pitämään yhtenä merkittävimmistä kommunikaatiotaidoista. Väitöstilaisuus on asiantuntijaksi pätevoitymistä arvostetuimmillaan.

Paolo Freire (2005: 95–99) on esittänyt näkemyksen, että dialogi edellyttää aitojen sanojen lausumista. Jotta yhteisymmärrys ja yhteistyö olisivat mahdollisia, on käytettävä sanoja, joiden avulla maailmaa voidaan nimetä yhteisymmärryksessä uudelleen eikä niin, että osapuolet tuovat vuorovaikutustilanteeseen oman valmiin nimeämisapparaattinsa tai käsitejärjestelmänsä ja sitten toimivat sen ehdoilla muuttaakseen muut ajatustensa kaltaisiksi.

Aitojen sanojen lausuminen on Freiren mukaan toiminnan ydin, maailman valloittamista ja muuttamista. Esimerkiksi liiallinen abstrahointi hukkaa kosketuksen toimintaan ja reaalityodellisuuteen – eikä yhteistoiminnalla siten ole edellytyksiä toteutua käytännössä. Freiren mukaan kieli, joka on menettänyt kosketuksen konkreettiseen toimintaan, on luonteeltaan sanahelinää. Voisi kuvitella, että sanahelinä aiheuttaa parhaimmillaankin vain uutta sanahelinää, kun merkitykseltään haalistuneitten sanojen käyttökelpoisuutta aletaan todistella toisten yhtä haalistuneiden sanojen avulla.

Sanoilla pitää olla Freiren mukaan myös maailmaa refleктоiva ulottuvuus, muuten sanankäyttö muuttuu aktivismiksi, esimerkiksi iskulauseiden latelemiseksi.

Syrjäytyneitä ja romukoiria

Miten aitoja sanoja sitten tuotetaan ja miten sellaiset tunnistetaan? Miten maailmaa nimetään uudelleen?

Jokainen kielelliseen ilmaukseen liittyy kannanotto suhteessa todellisuuteen, Freiren käsitystä seuraillen kannanotto sanan aitouteen tai epäaitouteen. Asiantiloja voidaan hahmottaa ja jäsentää lukuisilla erilaisilla kielellisillä keinoilla, mikä merkitsee, ettei yhtä ainoaa oikeaa keinoa ole olemassa. Puhuja tekee valinnan sen suhteen, mitä asiaintilaa ja asiaintilan puolia hän kielellisesti ilmaisee. Samalla hän valitsee näkökulman: kenen tai minkälaisen näkökulman kielellinen valinta tuo esiin asiaintilasta? Kolmas valinta koskee todellisuuden kuvaamisen abstraktiotasoa: mikä on valitun ilmauksen tarkkuusaste? Mikään sana ei kuvaa ympäröivää todellisuutta suoraan eikä sellaisenaan, jotkin sanat puolestaan luovat omaa todellisuuttaan.

Ajatellaanpa vaikka sanaa *syrjäytynyt*. Minkälaiseen asiaintilaan sana liittyy, keitä tai minkälaisia ihmisiä se kuvaa? Yleensä kai tarkoitetaan ihmisiä, jotka ovat jollakin tavoin syrjässä yhteiskunnan aktiivisesta toiminnasta. Muotoopillisesti kyse on refleksiivisestä verbijohdoksesta (u- ~ y-vartaloinen johdos-tyyppi, esim. *pukeutua, peseytyä, työnnyä*), joka ilmaisee, että toimija kohdis-

taa kantaverbin ilmaiseman teon itseensä. Sanan muoto-opillinen valinta ottaa siis kantaa siihen, että syrjäytynt on itse syypää tilanteeseensa.

Pekka Seppänen (2008; 82) kääntää sanaan yleensä liittyvän näkökulman ylösalaisin kysyessään, eikö syrjäytymisen uhka ole todellisin silloin, kun viettää kaiken aikansa lentokoneissa, kabinetissa ja mustan mersun takapenkillä. Kosketus tavalliseen suomalaiseen arkeen jää minimaaliseksi, jos kontaktit muihin sujuvat sihteerin välityksellä.

Sanan tarkkuusastetta voi puolestaan miettiä arvioimalla, kuinka moni kutsuu itseään kyseisellä sanalla, tai kuinka moni nimeäisi jonkun tuttavansa syrjäytyneeksi. Pikemminkin reaalityodellisuudessa tapaa työttömiä, invalideja, alkoholisteja ja narkomaaneja. Sana onkin kaiketi sepitetty hallinnon kieleen nimeämään asiointilaa, jota ei oikeastaan olisi olemassakaan mutta joka halutaan kielellistää, jotta siitä olisi helpompi tuottaa hallintopapereita ja yhteiskunnallisia tutkimuksia.

Löytyisikö sanomisen aitouteen oppia runoilijoilta? Juha Mannerkorpi erottaa toisistaan käsitekielen ja kielen, jonka tehtävän on tulkita välitöntä kokemusta ja olla sitä samalla. Esimerkkinä jälkimmäisestä hän käyttää ilmaisua *romukoira*, jota hänen poikansa käytti nähtyään ensimmäisen kerran lyttynaamaisen bulldogin. Sanaa sisältyy kosolti tilannekohtaista elämysainesta: kävelyretki pojan kanssa, pojan oivallus uudesta otuksesta jne. Vaikutelma olisi ollut toinen, jos poika olisi sanonut: "Isä, katso, ranskanbuldogi, kehitetty englantinbuldogista, kuuluu seurakoirien monimuotoiseen ryhmään". (Mannerkorpi 1969: 149.)

Mannerkorven tarkoittama käsitekieli on sitä, jonka avulla arkinen kommunikatio sujuu, jos on sujuakseen. Uudenlaisen asiointilan nimeäjä tai asiointilan uudelleennimeäjä – romukoirien kesyttäjä – ottaa aina riskin siitä, tuleeko hän ymmärretyksi vai ei. Jos kaikki puheeseen osallistujat ottavat samanlaisen riskin vuorovaikutuksen aikana, ollaan merkitysten yhteisessä virranpyörteessä, joka ulkopuolisen korviin saattaa kuulostaa milteipä kurimukselta. (Vrt. Lankinen 2002.)

Mannerkorpi suhtautuu kuitenkin myönteisesti kielelliseen riskinottoon. Onnistumisen ehtona on tarkkuus tilanteen tai toiminnan sanallistamisessa ja dialogiin osallistuvien yhteinen oivallus siitä, mitä ollaan tekemässä. Tilanne on todella haastava, koska kieli on perusluonteeltaan epätarkka. Merkitysten määrittäminen kilpaa toisten kanssa eli merkityksen virtauksen patoaminen – esimerkiksi saivartelu – ei kuulu tällaiseen yhteistyökuvioon.

Mannerkorven (1969: 149) mukaan on mahdollista löytää "ihmisiä, joiden reaktiokaaret, matka ärsykeitä mielteisiin, ajatuksiin, tekoihin ovat samantapaiset ja samansuuntaisetkin, vievät samoihin sisältöihin. Jos siis kieli, jota käytän, vastaa tarkoin sitä mitä ihmisenä ja vielä kirjoittaessanikin koen, ja myös on sitä samaa, oletan että se on jonkun toisenkin koettavissa, sellaisenaan, tarvitsematta muuta kuin antautua ottamaan vastaan. Ei siis selityksiä, ei kommentteja, vain kuvioita joita ei tarvitse pönkittää jollakin toisen asteen

ymmärrettävyydellä." (Mannerkorpi 1969: 149.) Kyse on lopulta yhteisymmärryksestä ilman sanoja ja tuoreista ajatuksista, joita ei ennen dialogia kukaan tiennyt olevan olemassakaan. Käsittekielen varassa aito dialogi tuntuu vaikealta saavuttaa; tarvittaneen siis Envallin aforismissaan mainitsemaa ajatusten takomoa.

On siis mahdollista käyttää kieltä toisin kuin tavallisesti, irrottautua omasta käsitetaustastaan ja heittäytyä dialogin vietäväksi. Miksi se kuitenkin tuntuu niin vaikealta?

Kommunikaation hyvä ja paha

Dialogin lähtökohta on vapaassa keskustelussa, mutta pelkkä puheenvuorojen säätelyttömyys ei vielä saa aikaan merkitysten virtausta. Enemmän kuin kommunikaatiotilannetta jäsentävää ohjailua tai tiukkaa puheenjohtajaa tarvitaan tietoisuutta omista lähtökohdista ja omaa ajattelua säätelevistä taustaoletuksista – ja niistä luopumista. Richard Sennett (2004: 240) esittää onnistuneen dialogin olevan todella haastavaa: "Jotta ihmiset saadaan kohtelemaan toisiaan vastavuoroisen kunnioittavasti, tarvitaan aivan erityislaatuista vuorovaikutusta. Jokaisen on kyseenalaistettava omat hiljaiset oletuksensa ja jaetut maailmankuvansa." Freiren mukaan dialogi vaatii nöyryyttä, uskoa ihmiseen, toivoa ja kriittistä ajattelua sekä rakkautta.

Sennettiä ja Freireä mukaillen voisi kiteyttää, että yhteistoimintaa aikaansaavan, eettisesti toimivan kommunikaation muotoa eli dialogia uhkaa erityisesti kaksi pahetta: *oikeassa olemisen pakko* ja *kasvojen menettämisen pelko*. Edellisessä paheessa yhdistyvät liiallinen oman elämismaailman kunnioitus ja liian vähäinen muiden kunnioitus. Oikeassa olemisen pakko liittyy voimakas alttius nimetä maailma omasta näkökulmasta, oman, hyväksi havaitun käsitejärjestelmän avulla ja pyrkiä vaikuttamaan muihin niin, että nämäkin omaksuisivat kyseisen käsitejärjestelmän yhteistoiminnan lähtökohdaksi. Vapaassa keskustelussa oikeassa olemisen pakko ohjaa ottamaan puheenvuoroja vaikka väkisin ja käyttämään kieltä merkityssä ilokäsityksen mukaisesti. (Ks. myös Laninen 2007.)

Kasvojen menettämisen pelossa puolestaan yhdistyvät liiallinen muiden kunnioitus ja puutteellinen oman elämismaailman kunnioitus, mikä altistaa voimakkaasti muiden vaikutukselle ja maailman ottamisen vastaan valmiiksi nimettyinä. Vapaassa keskustelussa kasvojen menettämisen pelko saa aikaan myöntöväisyyttä ja omien ajatusten tukahduttamista, mikä näkyy vähäisinä puheenvuoroina tai osallistumattomuutena keskusteluun. Kielelliset merkitykset otetaan vastaan sellaisenaan.

Avainsanoja dialogia uhkaavien paheiden voittamiseksi ovat luottamus ja rohkeus. Luottamus suhteessa merkitysten virtaukseen lähtee liikkeelle ajatuksesta, että kaikilla muillakin kommunikaatiotilanteeseen osallistujilla on jotakin tärkeää sanottavaa asiaintilasta. Koska merkitykset eivät ole sanojen ominaisuuksia, vaan ne syntyvät kulloisenkin tilanteen ehdoilla yhteisesti neuvotellen,

kukaan ei ole varsinaisesti oikeassa. Sen sijaan dialogin lopussa kaikki voivat olla yhdessä oikeassa suhteessa siihen, mitä on yhdessä nimetty.

Rohkeus suhteessa merkitysten virtaukseen lähtee ajatuksesta, että mokaaminen ei ole haitallista. Oikeastaan mokaaminen on jokaisen velvollisuus. Kun jokainen kommunikaatiotilanteeseen osallistuja ottaa riskin tulla väärinymmärretyksi, merkitysten virtaus alkaa oikeasti toimia ja yhdessä ajattelu saada ilmaa alleen. Envallin aforismin viitoittamana kaikki dialogissa mukana olevat takeltelevat vuorotellen. Rohkeus edellyttää niin ikään luottamusta siihen, että kaikki ovat dialogin hengessä mukana.

Luottamuksen ja rohkeuden kautta syntyy yhteisymmärrystä ja -toimintaa edistävien kommunikaatiotilanteiden hyve, *kohtaamistahto*. Kohtaamistahdossa yhdistyvät rohkeus ja luottamus, jotka yhdessä saavat aikaan kunnioituksen muita kommunikaatiotilanteeseen osallistujia kohtaan. Tällöin vapaana keskusteluna alkava vuorovaikutus voi muotoutua dialogiksi.

Internetin ja innovaatioiden aikakaudella vuorovaikutusosaaminen on yksi asiantuntijoiden perusominaisuuksista. Pekka Himasen mukaan (1995: 183–184) kyse ei ole vain mahdollisuudesta vaan myös velvollisuudesta. Kohtaaminen on kykyä synnyttää vuorovaikutuksessa, antaa ja saada – Himanen käyttää tästä kaikesta käsitettä *kohtaamishurmaavuus*. Ilman tahtoa kohtaaminen ei kuitenkaan onnistu.

Parviainen (2006: 194) esittää, että asiantuntijuutta tulisi tarkastella pikemminkin prosessina kuin asiantuntijatiedon ja asiantuntijaominaisuuksien omistamisena. Näkemys istuu sujuvasti tilanteisiin, jossa tarkoitus on saada aikaan yhteistä toimintaa ja yhteistä ajattelua. Asiantuntija ei saa ilmaantua kommunikaatiotilanteeseen oman asiantuntijuutensa edustajana vaan dialogiin osallistujana, joka on valmis asiantuntijuutensa haastamiseen ja jatkuvaan itsensä kehittämiseen yhdessä muiden kanssa.

Kohtaamisen haaste ei ole helppo. Omista lähtökohdista on vaikea tinkiä, omat ajatukset tuntuvat usein parhaimmilta. Markku Envall (1983, s. 32) pukee haasteen osuvasti – yllätys, yllätys! – aforismin muotoon: "Ihminen on sen koinen, minkä verran hänen ajatuksensa ja tunteensa kahmaisevat maailmaa. Pienin on se, joka haluaa olla oma itsensä."

Lähteet

Aristoteles 1983. Nikomakhoksen etiikka. 2. painos. Kääntänyt ja selityksen varustanut Simo Knuuttila. Helsinki: Gaudeamus.

Envall Markku 1983: Rakeita. Aforismeja.

Freire, Paulo 2005. Sorrettujen pedagogiikka. Suomentanut Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.

Habermas, Jürgen 1994. Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981–1989. 2. painos. Valinnut ja suomentanut Jussi Kotkavirta. Tampere: Gaudeamus.

Hakulinen, Auli 1997. Vuorottelujäsennys. Teoksessa Keskustelunalyysin perusteet. Toimittanut Liisa Tainio. Tampere: Vastapaino. S. 32–55.

Himanen, Pekka 1995. Kohtaamisyhteiskunta, Teoksessa Kohtaamisyhteiskunta. Kirja mahdollisuudesta. Toimittaneet Veli-Antti Savolainen ja Pekka Himanen. Helsinki. Edita. S. 181–189.

Isaacs, William 2001. Dialogi ja yhdessä ajattelemisen taito. Suomentanut Maarit Tillmann. Helsinki: Kauppakaari.

Lankinen, Pasi 2002. Ilman sanoja. Juha Mannerkorven käsityksiä kielen merkityksestä. Teoksessa Äidinkielen merkitykset. Toimittaneet Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lauri Kotilainen ja Tiina Onikki-Rantajääskö. Helsinki: SKS. S. 473–492.

Lankinen, Pasi 2007. Viestintä verkostoissa. Teoksessa Koskela, Lasse, Koskinen, Jari & Lankinen, Pasi. Viestintä verkostoissa ja innovaatioissa. Helsinki: WSOYPro. S. 89–176.

Leiwo, Matti & Pietikäinen, Sari 1996. Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä. Teoksessa Pelkkää retoriikkaa. Toimittaneet Kari Palonen ja Hilikka Summa. Tampere: Vastapaino. S: 85–108.

Mannerkorpi, Juha 1969. Studia generalia -luento. Teoksessa Miten kirjan ovat syntyneet. Toimittanut Ritva Rainio. Helsinki: WSOY.

Murumäki, Suvi-Tuuli 2009. Kohti vaikuttamiseen liittyvää vuorovaikutusosaamista. Virke 2/2009, s. 14–17.

Onikki, Tiina 1998. Kieli ja ajattelu. Kielen maailmankuvasta sen sisäisiin näkökulmaeroihin. Teoksessa Viestinnän jäljillä. Toimittaneet Ullamaija Kivikuru ja Risto Kunelius. Helsinki: WSOY. S. 79–98.

Parviainen, Jaana 2006: Tilat, rajat ja yhteisöt tiedon luomisessa – esimerkkinä asiantuntijatyö. Teoksessa Kollektiivinen asiantuntijuus. Toimittanut Jaana Parviainen. Tampere: Tampere University Press.

Sennett, Richard 2004. Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Suomentanut Kaisa Koskinen. Tampere: Vastapaino.

Seppänen, Pekka 2008. Ihminen älä sinä syrjäydy. Talouselämä 10/2008. S. 82.

Sihvola, Juha. 1998. Toivon vuosituhat. Eurooppalainen ihmiskuva ja suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuus. Jyväskylä: Atena.